

Тарас ГОРБАЧЕВСЬКИЙ

*кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник
відділу «Центру дослідження українсько-польських відносин»
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID:<http://orcid.org/0000-0001-9358-0443>
e-mail: horbaczewski.taras@gmail.com*

**[Рец.]: РЕПРЕСІЇ ЯК БІЛЬШОВИЦЬКИЙ СПОСІБ
УТВЕРДЖЕННЯ ВЛАДИ [на кн.]: Репресії радянського
тоталітарного режиму на західних землях України (1939–
1953): причини і наслідки, політика пам'яті: монографія /
за ред.: В. Ільницького, М. Литвина та М. Галіва. Дрогобич;
Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 268 с.**

За підрахунками дослідників, якби не голодомори та радянські репресії, населення України на початку ХХІ ст. могло б досягти позначки 80 млн. Політичні репресії, зачистки, виселення, депортації, розстріли вплинули не тільки на чисельність, а й деформували світогляд нації, конструювання її політичної пам'яті.

У міжвоєнний період території України, поділені між Радянським Союзом та Другою Річчю Посполитою, опинилися в різних, та все ж тоталітарних системах, не схожих одна на одну. Коли радянська система прийшла на західні українські землі, розбіжності між способом життя, мисленням, повсякденним укладом вражали. Всього двадцять років далися взнаки – радянські керманічі, які приїхали на новоприєднані землі, падали з велосипедів, їли зубну пасту, використовували унітаз як раковину, їхні дружини одягали комбінації замість вечірніх суконь.

Найголовніше поряд з новим економічним, політичним укладом – це наростання паніки і страху, що впливало на свідомість людей, перетворювало їх, за словами Тімоті Снайдера, на біомасу. «Радянізація» призвела не тільки до утвердження планово-командної моделі економіки, ідеологізації суспільної та культурної сфер, витворення атмосфери страху й терору, але й стала тріумфом більшовицької неосвіченості, ницості над більш високою культурою західноукраїнського суспільства. Сьогодні для дослідників стає очевидним, що керівники СРСР масовими репресіями, депортаціями і голодоморами поставили українство на межу етнокатастрофи.

Вивчення формування політики пам'яті щодо сталінських репресій на теренах західноукраїнських земель, доповнене відкриттям доступу до раніше засекречених документальних фондів архівів усіх рівнів у сучасній Україні, дало змогу авторам підготувати комплексне дослідження з новими науковими підходами, дослідницькими оцінками, глибиною критеріїв узагальнень. Колективна робота складається з

12 текстів, пов'язаних між собою аспектами національного, соціального, правового, хронологічного вимірів дослідження. Автори зосередили свою увагу на трьох напрямках, що підтверджено вдалим поділом розділів монографії; теоретичних засадах дослідження політики пам'яті щодо радянських репресій, особливостей проведення терору та можливостей політики пам'яті в сучасному українському суспільстві.

Теоретичні засади дослідження політики пам'яті виокремлює у своїй статті Любомир Хахула. Історик, опрацювавши значну теоретичну базу, використовує праці багатьох відомих дослідників – І. Колесника, М. Хальвбакса, С. Чарновського, Р. Траба та ін. Цікавими є порівняння історії та колективної пам'яті на ґрунті категорії мови: аналітичної та метафоричної. Зміст же історичної пам'яті вибудовується з аналізу історичного контексту, в якому вона існує. «Конкуренцію пам'яті» Любомир Хахула пов'язує з наростанням дискусій у суспільстві після проголошення незалежності Україною щодо спадщини тоталітарних режимів та їхнього значення для відновлення держави. Інший дослідник теоретичної складової політики пам'яті В. Футала аналізує розвиток навчально-історичної літератури, щодо політики пам'яті злочинів тоталітарного режиму на західних українських землях доби сталінізму, адже саме шкільні підручники закладали основи знань для молодшого покоління та породили численні дискусії про «підміну понять» у старшого. Автор наголошує, що історію України почали вивчати ще 1989 р. з низкою трансформацій курсу, довгий час залишалися невирішеними питання термінів «Великої вітчизняної війни», кардинально нових сюжетів про ОУН, УПА, операцію «Вісла» та Греко-Католицьку Церкву. Ключовою у розумінні автора стала поява праці О. Субтельного з його візіями радянської окупації та виокремленням певних сюжетів. В. Футала вдало аналізує синтези української минувшини Я. Грицака, В. Смолія та ін. Можливість зворотності змін щодо політики пам'яті в Україні, на думку автора, простежуємо в працях 2010–2013 рр., у яких бачимо пропагандистські кліше «Велика вітчизняна», «Визвольна місія Червоної армії», уникнення порівнянь із злочинним нацистським режимом.

У другому розділі колективної монографії «Репресії радянського тоталітаризму» автори запропонували синтетичний погляд на певні напрями репресивної політики радянської влади на місцях. Депортації як одну з форм більшовицького терору аналізує В. Баран. На його думку, впродовж кількох десятиліть радянська влада намагалася маніпулювати історичною пам'яттю народу, приховати свої злодіяння, але в суспільній свідомості українців залишилися чіткі спогади про масові депортації. Дрогобицький науковець В. Ільницький у кількох статтях досліджує прямі наслідки репресій – боротьбу ОУН-УПА проти репресивної системи.

Однією з найбільших проблем для радянського керівництва став брак кадрів. Місцеве населення було майже усунуте від управління, а в деяких регіонах його дискримінували за місцевими ознаками. Доречно аналізуючи національний склад репресивно-каральних органів, В. Ільницький зазначає, що після 1944 р. радянізація відбувалася здебільшого силами кадрів, які скеровували зі східних областей України, причому частина всілякими методами намагалася повернутися на Схід. Науковець підсумовує, що масові тотальні репресії, колективізація, депортації

цивільного населення спрямовувалися насамперед проти УПА. Основна мета – позбавити націоналістів народної підтримки. У статті «Організація репресивно-каральних органів» описано форми та методи боротьби з визвольним рухом. Заразом М. Литвин вдається до всебічного аналізу проблем масових репресій, пов'язаних з діяльністю повоєнної комуністичної Польщі як союзника Кремля в боротьбі з українським національним рухом. Висновки автора містять практичні рекомендації щодо потреби врахування не лише методики та інструментарію історичної науки, в ході дослідження депортаційних акцій, але й важливості залучення тогочасного й нинішнього законодавства, міжнародно-правових актів. Погоджуюся з висновками автора, що ці депортації українців з їхніх етнічних територій потрібно кваліфікувати як злочин комуністичних влад СРСР та Польщі проти людяності, оскільки їх проводили за національною ознакою, вони мали примусовий характер, принесли фізичне та психологічне страждання учасникам тих подій.

Студії Василя Ільницького та Уляни Галів доповнюють дослідження депортацій як виду репресій радянської тоталітарної системи проти українського визвольного руху. Детально описано, як саме проводили депортації, людський чинник прислужництва радянських чиновників перед системою у виконанні плану. Розглянуто мету та наслідки виселення для визвольного руху, психологічного тиску на тих, хто залишився.

Третій розділ колективної монографії «Політика пам'яті щодо репресивних акцій сталінського режиму: досвід, шляхи удосконалення» присвячений дискусійним питанням конфлікту історичної пам'яті, інтерпретації у сучасному суспільстві. Показовою є стаття М. Литвина про проблеми трактування приєднання Західної України до СРСР у суспільній свідомості, адже возз'єднання, про яке говорила радянська історіографія, не було мирним, демократичним, народним, зокрема, євреї, поляки та українці по-різному його сприймали. Автор схиляється до думки, що протягом наступних десятиліть кожна влада прагнула здійснити ідеологічні реконструкції історичної пам'яті українців західного регіону шляхом руйнування старих місць пам'яті, але спільну пам'ять про «перші совіти» не вдалося зберегти через носіїв поділених пам'ятей, політичні, етноконфесійні належності.

Колективна монографія актуалізує різні аспекти політики пам'яті щодо репресій в Західній Україні сталінських часів. Вдало підібрані дослідження дали змогу створити цілісну картину наслідків репресій, їхнього впливу на формування історичної пам'яті та ідентичності суспільства. Насамкінець зазначимо, що працю вдало доповнюють відомості про авторів, покликання, світлини. Монографія спонукає до пошуку відповідей на численні запитання, пов'язані із суспільно-політичними причинами, масштабами, етно-політичними наслідками репресій щодо населення західноукраїнського регіону. Висновки авторів підтверджені науково-історичним аналізом, застосуванням джерельної бази. Книга заохочує дослідників до розгортання нових студій щодо вивчення інших аспектів тоталітарної дійсності в політиці пам'яті.

Taras HORBACHEVSKYI*PhD**Junior Researcher**Department «Center for Ukrainian-Polish Relations Research»**Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the**National Academy of Sciences of Ukraine**ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9358-0443>**e-mail: horbaczewski.taras@gmail.com**DOI: 10.33402 / up.2020-13-379-382*

Repression as a Bolshevik way of asserting authority. A review on: Represii radianskoho totalitarnoho rezhymu na zakhidnykh zemliakh Ukrainy (1939–1953): prychyny i naslidky, polityka pamiati: monohrafiia / za red.: V. Ilnytskoho, M. Lytvyna ta M. Haliva. Drohobych; Kherson: Vydavnychi dim «Helvetyka», 2019. 268 s.